

Titel: Grundtræk af struktural sprogbeskrivelse, [grundtræk] 023-0010

Citation: "Grundtræk af struktural sprogbeskrivelse, [grundtræk] 023-0010", i *Louis Hjelmslev og hans kreds*, s. 1. Onlineudgave fra Louis Hjelmslev og hans kreds: https://tekster.kb.dk/catalog/lh-texts-kapsel_023-shoot-workidNKS-2757_0000_023_grundtraek_0010/facsimile.pdf (tilgået 18. juli 2024)

Anvendt udgave: Louis Hjelmslev og hans kreds

Ophavsret: Materialet kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge det til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

GRUNDTREK AF STRUKTUREL SPROGBESKRIVELSE.

Resumé af forelæsning for finske og svenske
modersmålstuderende

15. juni 1963

af Paul Diderichsen.

Indledning.

Al sprogvidenskab er i sin kerne strukturel for så vidt som den opererer med størrelser (bogstaver eller fonemer, ord eller mindstetegn, stavelser og sætninger) der kan defineres ved ombytningsmuligheder og forbindelsesmuligheder, men ikke ved bestemte fysiske egenskaber.

Enhver skrift eller notation bygger på en mere eller mindre konsekvent eller adækvat strukturanalyse af det pågældende sprog. En konsekvent gennemført alfabetisk notation (eventuelt suppleret med accenter) er i sig selv en strukturel ("fonologisk" eller "fonematisk") analyse og den simpleste illustration af strukturbegrebet. I fysisk forstand er der ingen som helst lighed mellem en talt og en skrevet tekst. Deres identitet beror alene på 1) at de kan reduceres til det samme antal af bogstaver eller fonemer, 2) at disse optræder i nøjagtigt samme forbindelser. I de skrevne ord *gål, lås, slå* optræder de samme tre bogstaver i tre forskellige rækkefølger, i de tilsvarende talte ord optræder 3 identiske fonemer i 3 helt tilsvarende rækkefølger. Bogstaver og fonemer har desuden nøjagtig samme ombytningsmuligheder:

nus	nus	nus
rus	nis	mur
hus	mas	mut

osv.

Enhver skrift kan overføres til andre visuelle former, fx. morsealfabet eller håndalfabet (for døvstumme), uden at elementantal, ombytningsmuligheder eller forbindelsesmuligheder ændres. Morsealfabetet har desuden både en visuel og en auditiv form, der atter er ganske identiske n.h.t. de to strukturelle grundtræk.

Der er 3 beskrivelsesformer som man betragter som forskellige fra den strukturelle, nemlig 1) en fysisk, 2) en semantisk, 3) en historisk-genetisk. De forudsætter alle den strukturelle, og har i sprogvidenskabens historie været mere eller mindre sammenblandet med denne.

Den fysiske sprogbeskrivelse undersøger hvordan man med sine taleorganer frembringer sproglige ytringer (fonemer, ord, sætninger), eller den foretager en akustisk analyse af de svingninger hvoraf sproglyd fysisk set består. Den semantiske sprogbeskrivelse undersøger hvordan ord eller sætninger svarer

til forhold i vor omverden eller vor forestillingsverden.

Alle disse beskrivelsesformer har som nødvendig forudsætning at man kender et givet sprogs fonemsystem, dets ord og sætningsformer.

Det man kalder "historisk sprogvidenskab" eller "Sprachgeschichte" er i grunden blot en særlig betragtningssmåde inden for den sammenlignende sprogvidenskab. Denne er opstillet som en parallel til den sammenlignende anatomi. Ligesom denne sammenlignede bygningen af dyrearternes knogle-system eller nervesystem, sammenlignede Rask, Popp og Grimm bygningen af højningsystemerne i latin, græsk, oldnordisk, sanskrit osv. og påviste at de kunne opfattes som varianter af et og samme system. Dette er altså en rent sammenlignende strukturlære. Men den kan tjene som udgangspunkt for en "historisk" betragtning. Man kan vise hvordan moderne dansk, norsk og svensk gennem en række mellemstadier er "udviklet" af oldnordisk, og man kan gå et skridt videre og opstille begrundede hypoteser om bygningen af en tabt stammemoder til alle de germanske sprog, osv. I de sidste 150 år har mange fundet at denne betragtningssmåde var den interessanteste eller endog den eneste videnskabelige, men dette ændrer intet i det faktum at den er utænkelig uden forudgående strukturelle analyser af de enkelte sprogtrin, og at dens metode kan vinde i nøjagtighed ved en bedre udnyttelse af den strukturelle beskrivelses resultater. *H. a. t. H. Paul*

1. Tegn: Udtryk og indhold (signifiant: signifié).

Sætninger og ord hører til den klasse af fænomener som man kalder tegn. En meget simpel form for tegn er vore færdselssignaler. Nogle karakteristiske træk ved tegn kan illustreres ved en betragtning af rødt og grønt lys som tegn for "stop" eller "passér!"

- a) Rødt og grønt lys kan forekomme i mange situationer hvor ingen falder på at opfatte dem som tegn. De bliver først til tegn når de foruden deres ydre fremtræden har en bestemt "værdi" eller "betydning". Et tegn er således et sanseligt fænomen der har en bestemt værdi. Nogle sprogteoretikere lægger vægt på at udtrykke det således at et tegn er en forbindelse af et "signifiant" (udtryk) og et "signifié" (indhold).

På lignende måde forholder det sig med menneskelige ytringer: hm kan være en lyd jeg udstøder for at klare stemmebåndene, men det kan også indeholde en advarsel eller en opfordring. Vokalen g kan være udtryk for et indhold (vi lærer på en g) eller den kan være en del af et udtryk (sed).

- b) Der må være mindst 2 elementer med forskelligt udtryk og forskelligt indhold (et særtilfælde består derved at det ene tegnudtryk er = 0, fx. hvis man kun har rødt lys, og "passér!" udtrykkes ved at der ikke er tændt nogen lygte). Tilsvarende kan der i en grammatisk kategori ikke være mindre end to elementer: det er meningsløst at sige at engelsk kun har ét køn i substantiverne. Men en form kan have udtrykket 0, fx. fælleskøn stor-0 over for neutrums stor-t.
- c) Et tegn er altså kun et tegn i kraft af at høre til et system af tegn, hvis medlemmer kan ombyttes eller forbindes med hinanden. Men hvad der kan ombyttes eller forbindes, er principielt samtidigt, og ethvert sprogelement eksisterer derfor kun for en synkronisk betragtning. Enhver historisk betragtning af sproget forudsætter altså en synkronisk eller systematisk.
- d) Ved tegnets fysiske fremtræden er kun én ting relevant; i dette tilfælde farven. Om man anvender lys eller flag, om flagene er af papir eller lærred, er for tegnfunktionen ligegyldigt, ganske som den samme meddelelse kan gives i form af lyd eller skrift. Men også farvens nuance er irrelevant, man kan anvende alle schatteringer af rødt eller grønt, når de blot ikke nærmer sig så meget til gult at man ikke er sikker på om det er gulligt rødt eller gulligt grønt. På tilsvarende måde kan fonemet g udtales på mange forskellige måder, når blot den ikke kan forveksles med i eller g.

2. Enheder og varianter.

Hvis man kalder udtryk og indhold for tegnets to "planer", er en størrelse i det ene plan altid defineret derved at man ved at ombytte den kan fremkalde en ændring i det andet plan. Ombytter man rødt med grønt lys, ombyttes samtidig indholdet "stop" med indholdet "passér". Tilsvarende med ord sætninger og fonemer (grafemer). Hvis man ombytter g med g i dansk og svensk, kan man få to forskellige betydninger (høl - høl) og det samme er tilfældet hvis man ombytter stent g med ustent g i engelsk (hiss - his).

Her er altså to fonemer. Hvis man ombytter indholdsstørrelsen "dativ" med indholdsstørrelsen "akkusativ" i oldnordisk, får man i visse ord en anden udtryksstørrelse (hesti : hest). Dette er ikke tilfældet i dansk.

Derimod har man en række udtryksstørrelser (fx. de forskellige a-lyd i mand og rask), der ikke kan tjene til at adskille forskellige indhold. Disse kaldes varianter.

Varianter forekommer af konsekvent i) sket

*å
væ turn*

L Aftægtslyd - 4 -
m. kaligoren.

3. Forbindelsesmåder eller afhængighedsformer.

a) Konsonanter og vokaler, medlyd og selvlyd kan beskrives fysiologisk eller akustisk, men de kan også defineres på en sådan måde at definitionen passer både på skrevne bogstaver og talte fonemer. En vokal er da en størrelse der alene kan udgøre en stavelse, medens en konsonant er en størrelse der kun sammen med en vokal kan danne en stavelse. En logisk følge af denne definition er at der kan tænkes sprog der hverken har vokaler eller konsonanter, fx. fordi enten alle eller ingen fonemer (grafemer) alene kan danne en stavelse, eller fordi sproget ikke har stavelser i strukturel forstand.

Men afhængighedsforhold af denne art har siden de eldste tider været erkendt på mange andre områder, og afspejler sig i den traditionelle terminologi: ad-verbier (hi-ord) forudsætter verber, adjectiver forudsætter substantiver, ad-fixer forudsætter rødder, bisætninger forudsætter hovedsætninger osv.

I andre tilfælde kan to kategorier ikke optræde uafhængigt af hinanden. I latin forudsætter kasus og genusnummer hinanden, så at man ikke kan angive en kasus uden samtidig at angive genus-numerus og omvendt.

b) Styrelse. (mulen er her et og to.)

Om visse ordformer ("bøjningsformer") bringer grammatikkerne to slags oplysninger. Om ablativ angives det således dels at den har en række betydninger (midlet, retningen fra et sted osv.), dels at denne kasus "styres" af visse prepositioner, verber osv. Tilsvarende kan tempus- og modusformer bestemmes dels ved deres betydning dels ved deres afhængighed af visse ord (konjunktioner, verber osv.). Lignende forhold kan optræde inden for det enkelte ord: stammen mus i dansk medfører sammenfald af ental og flertal, medens stammen rotte medfører adskillelse osv.

domin { us
un
sign { an

Præj. afledt.

1) Sprogskrubes. selskab : Uppsala har prof.
Bj. E. for englsk hold et foredrag om den
strukturelle gram.

Bj. E. er generelt begyndt sproglærebog : 1.
afh. omlyg : vis hvorfor man : Uppsala har
har afvist den strukt. bog.

Afh. glædelig fordi det der bekæmper ikke
rammer det der for de danske strukt. og
det centrale. Dette ~~kan~~ er ikke det. alle af
B. E.

- Skrift - tale som illustration
Løst-komplet-gram. - (Blessed punkt)

2) B. og Tj. opfatter den str. bog, selv som
modstrid : her den historiske. (Sprogskrubes)

Dette er en alvorlig misforståelse. ~~Det~~
er her betragtning af sprogets bygning
og betyngning. og sprogets forandringer er
to ligeværdige aspekter. Men
inden man i 19. årh. kom sig selv
og for sprogets forandringer har en
det længste : 20. årh. har vist på
at nu frem til en dybere forståelse af
sprogets bygning og et uendeligt
men skabt metode til beskrivelse af
den.

Herat sproglærebog eller form eller
relation er, som kan simpelst illustration
ved at omvise fort. med skrift og
tale.

6

Herunder ligger opskeden alle klasser og undervisningen
på den tekniske skole. Matematik og fysik.
Forsøg og kemiske undersøgelser "manipulation".
Dokumentation og rapportering.
"Verdens" fremgang og grundlag for disse.

3. Førelæsnings:

S P R O G U D V I K L I N G O G S P R O G H I S T O R I E
(Humanistisk forening ved Stockholms universitet 21. marts 1963)

Citater:

- 1) I Begyndelsen var der eet Menneske, Adam, og derudover ikkun een tunge og ett tungemål, det Adamiske eller Hebraiske. Men ligesom aff ett menneske ere alde komme, saa og aff eet sprog, alde de andre. Hvorfor een af de Lærde hafver sagt, at vi alde tale eet sprog, Hebraisk, dog forandred. Men Gud hafver sendt os over Mennesken før synden skyld try hofved straffer, af hvilke dend sidste er sprogenes beblændelse, eftersom mand paa deris videnskab saa megen tiid man anvende, som ellers paa gode kunstners kundskab kunde anlegges. Dende forandring skeede først at Gud vilde straffe menneskens formastelse; dernest formedelst tungens færdige gestvindighed og Løb, i det mand seer mogsen i hvert hundrede aar sprogene at faa nogen omskiftelse ligerviis som og menneskene selv ere undergifne dødelighed, ubestændighed og forandring; Oc for det sidste ved handel oc krig, som folkene og sprogene med hin anden hafve formaenged.
Fader Svv. Betenckninger om det cimbriske sprog (1663) p.1.
- 2) Fundamentum omnis Etymologiae est COGNATIO vocis cum vece, ut ex data definitione patet. Verissime VARRO: Ut in hominibus quaedam sunt cognationes et gentilitates, sic in verbis. Ita sane est, nec aliter concipi potest. Quemadmodum enim cognati ex communi stirpe, ita voces a vocibus nativa quadam necessitate procreantur, sed a cognatis tantum, hoc est similibus. Nam Generatio est productio similis, secundum omnes Philosophos. SIMILIA autem in vocibus censentur, quae sono et significato conveniunt.
COGNATAE autem censentur /literae/, quae ab eodem instrumento, tamquam communi generis auctore figurantur, etiamsi sono dissimiles sint. S.J. Wachter, Glossarium Germanicum (1737) Prolegomena Sect. I § 9, III § 1, se Diderichsen, Rask 66 ff.
- 3) Dieser Unfug /ävs. den ældre etymologi/ rührte daher, weil sich niemand die Mühe nehmen wollte, die Wörter einer oder mehrerer Sprachen in ihre wahren Bestandtheile aufzulösen, das wesentliche und ursprüngliche darin von dem zufälligen und spätern abzusondern, den Gange des menschlichen Geistes in Bildung der Begriffe nachszu-

spüren, und durch dieses Mittel bis zu dem ersten Ursprunge nicht allein einer, sondern aller Sprachen hinauf zu steigen. Adelung, Umständliches Lehrgebäude der Deutschen Sprache (1782) I 181, (på grundlag af Lockes sprogfilosofi m.m.).

- 4) Vom Ursprunge der Sprachen: Es würden die Hypothesen über den Ursprung der Sprache entweder ganz weggefallen sein oder doche eine ganz andere Gestalt genommen haben, wenn man sie, statt sich willkürlicher Dichtung zu überlassen, auf historische Forschung gegründet hätte... /Sanskrit/ ist nicht aus einem bloss physischen Geschrei und allerlei schallnachahmenden .. Sprachversuchen entstanden, wo dann allmählich etwas Vernunft und Vernunftform angebildet worden wäre. Fr. Schlegel, Ueber die Sprache und Weisheit der Indier (1808) 60, 62.
- 5) I tiden mellem oldnordtysk og nyhøjtysk, oldnordisk og nydansk osv./ every country or rather/^{svetv}author or transcriber, had a dialect of his own. If this be true, that fluctuating period ought not.. to be represented as a grammatical system of a language, properly so called, dvs. således som Grimm i Deutsche Grammatik opstiller små grammatikker for de forsk. middelalderlige tyske dialekter/, but rather described in an historical sketch of the successive states of a language. /dvs. som N.M. Petersens nordiske sproghistorie/. Rask. Saml.Afh. II 453.
- 6) Angaaende Behandlingsmaaden kunde der ej vaere Tvivl om, at de historiske Grunde til Sprogets Forandringer maatte, saa vidt muligt, opsiges, de vigtigste Sprogindesmaerker anføres, og endelig Sprogets grammatikalske Beskaeffenhed fremstilles; det sidste kunde kun skee ved at gaae ud fra det egentlige Modersprog, det gamle nordiske, og med dette bestandig for Øje at betragte Sprogets Forandringer i tidens Løb; den modsatte Fremgangsmaade, at ville oplyse det gamle Sprog af det nuvaerende, vilde vaere ligesaa unaturlig som vildledende. N.M. Petersen. Det danske, norske og svenske Sprogs historie under deres Udvikling af Stamsproget I (1829) Fortale s. 8.
- 7) Die geschilderten psychischen organismen sind die eigentlichen träger der historischen entwicklung. Das wirklich gesprochene

hat gar keine entwicklung. Es ist eine irreführende ausdrucksweise, wenn man sagt, dass ein wort aus einem in einer früheren zeit gesprochenen worte entstanden sei. Als physiologisch-physikalisches product geht das wort spurlos unter, nachdem die ... dabei in bewegung gesetzten körper wider zur ruhe gekommen sind...

→ Der beschreibung von zuständen wird er /dvs. sproghistorikeren/ nicht entraten können, da er es mit grossen complexen von gleichzeitig neben einander liegenden elementen zu tun hat. [Soll aber diese beschreibung eine wirklich brauchbare unterlage für die historische betrachtung werden, so muss sie sich an die realen objecte halten, d.h. an die eben geschilderten psychischen organismen. Sie muss ein möglichst getreues bild derselben liefern,] sie muss nicht bloss die elemente, aus denen sie bestehen, vollständig aufzählen, sondern auch das verhältniss derselben zu einander veranschaulichen, ihre relative stärke, die mannigfach verbindungen, die sie unter einander eingegangen sind, den grad der enge und festigkeit dieser verbindungen....

Die eigentliche ursache für die veränderung der usus ist nichts anderes als die gewöhnliche sprechtätigkeit. Hermann Paul, Principien der Sprachgeschichte² (1886) 25 ff.